

Sociolingvistika

Návrat k varietám hovorenej podoby slovenčiny na východnom Slovensku po pätnástich rokoch

Daniela Slančová – Miloslava Sokolová

1. V súvislosti s existenciou národného jazyka sa v slovenskej jazykovednej literatúre uvažovalo o jeho útvaroch, resp. formách (Ružička, 1967; Pauliny, 1979; Kočiš, 1984 pracujú s termínom útvar aj forma; Horecký, 1979, s termínom forma; dôsledne uvažuje o útvaroch Ondruš – Sabol, 1984). V našej predstave o stratifikácii slovenského jazyka (Slančová – Sokolová, 1993, 1994, 1995a, 1997) vychádzame zo stratifikačnej koncepcie J. Horeckého (1979) a podľa J. Bosáka (1990, 1993b) používame termín variety národného jazyka. Slovenský jazyk je utváraný spoločným, historickým vývinom podmieneným, systémovým jadrom (spoločná západoslovanská lexika, gramatické princípy, hláskoslovný systém). Naš jazykový materiál nám umožňuje vidieť vnútornú diferenciaciu slovenčiny ako kontinuum variet, ktoré sa utvárajú vo vzťahu medzi spisovnou varietou a nárečiami. To, že slovenčina nadobúda vo svojom fungovaní podoby utvárajúce sa práve na základe tohto vzťahu, možno v slovenskej lingvistiky pokladať za axiómu opisu variet národného jazyka. Rozdiel je v miere zastúpenia interferém¹ spisovného jazyka a dialektov. Spisovný jazyk (porov. napr. Dolník, 2009), nárečia (napr. Ripka, 1990), ako aj variety medzi týmito krajnými polohami (napr. Patráš, 1990, 2010) sú rozlične štruktúrované. Slabým miestom doterajších sociolingvistických výskumov je absencia širokého celoslovenského výskumu hovorenej podoby slovenčiny (porov. Patráš, 2008).²

Naše chápanie je také, že v kontinuu variet slovenčiny sú jeho jednotlivé súčasti geograficky diferencované podľa tradičných dialektových makroareálov a zároveň že existuje aj celoslovenská podoba štandardnej variety s výrazným zastúpením globálnych javov. Toto tvrdenie je podporené výskumom, ktorý v primárnej fáze prebiehal v prvej polovici 90. rokov minulého storočia a bol založený na analýze audionahrávok z autentickej komunikácie a z riadených dialógov a zároveň na dotazníkových prieskumoch na východnom Slovensku. Po záveroch tejto fázy výskumu publikovaných v polovici 90. rokov (Slančová – Sokolová, 1993, 1994, 1995a, 1997) nasledovalo takmer 15 rokov pomerne intenzívneho cieleného výskumu zameraného na hovorenú podobu slovenčiny na východnom Slovensku v rozličných komunikačných sférach: komunikácia detí a s deťmi v rodine i v inštitucionalizovanom prostredí materskej školy, športová komunikácia, komunikácia

¹ K termínu interferéma pozri Múcsková, 2008, s. 185: ide o nový prvok, ktorý je výsledkom vzájomného pôsobenia nárečovej a spisovnej variety a ktorý sa nenachádza v pôvodnom systéme ani jednej z variet (napr. *hodí še, porospravac, v opchodze, kolkó hodin*).

² Porov. aj vyjadrenie A. Jarošovej (2010, s. 195): „Tak je zrejme, že výskum tohto fenoménu nemôže robiť ako doteraz niekoľko zanietených sociolingvistov a dialektológov, ale že tento výskum by si vyžadoval rámec väčšieho projektu.“

v príbuzenskej a priateľskej komunikačnej sfére, sporadicky aj v ďalších komunikačných sférach (obchod, administratíva) na báze audio- a videonahrávok.³

Názor o existencii geograficky diferencovaných variet v priestore medzi spisovným jazykom a nárečiami možno zároveň podporiť vývinovými tendenciami, obsiahnutými vo výsledkoch niektorých starších výskumov hovorenej podoby slovenčiny na východnom Slovensku (pozri štúdie v *Sociolinguistica Slovaca* 6) a naše najnovšie výskumy tieto tendencie potvrdili: možno teda pozorovať také zvukové, gramatické a lexikálne javy, ktoré sú charakteristickými znakmi východoslovenskej subštandardnej variety, východoslovenského variantu štandardnej variety, celoslovenskej štandardnej variety a spisovnej variety (pozri aj Slančová – Sokolová, 1997, s. 214 – 217).

1.1 Na podobnú stratifikáciu slovenčiny poukazuje aj sociolingvistický výskum jazykovej situácie na západnom Slovensku (Kralčák, 1996, 1997, 2008; parciálne Slančová – Pudišová, 2008), ale aj v iných lokalitách východného Slovenska v Gelnici (Múcsková, 1999, 2000, 2005, 2008) a v Bardejove (Guľová, 2007). Podobne I. Ripka (1990, s. 122) odhliadnuc od terminológie uvažuje o spisovnom jazyku, o hovorovom spisovnom jazyku, bežnom hovorenom jazyku, interdialektoch a teritoriálnych dialeктоch.

1.2 Inú stratifikáciu navrhujú lingvisti, ktorí vychádzajú z jazykovej situácie mimo východného Slovenska. V. Patráš (1990) zastával názor, že postupne sa štruktúrujúce variety súčasnej slovenčiny vznikajú medzi základnými systémovými varietami, spisovným jazykom a nárečiami; oproti výsledkom výskumu z 80. – 90. rokov minulého storočia je podľa neho (2010) dnešná situácia taká, že v komunikácii v Banskej Bystrici expanduje tak „ústna podoba spisovnej (kodifikovanej) slovenčiny“, ako aj „hovorená podoba spisovnej slovenčiny (formujúca sa „hovorová slovenčina“)“. Podľa J. Bosáka (1995, s. 30) „hovorová slovenčina je spisovná nekodifikovaná varieta – výsledok rozširovania polyfunkčnosti spisovnej slovenčiny“. J. Dolník navrhuje diferencovane používať termíny spisovný jazyk a štandardný jazyk. Spisovný jazyk v užšom slova zmysle je podľa neho nadstavbovým jazykom, kým termín štandardný jazyk zodpovedá spisovnému jazyku v širšom zmysle. Pod pojem subštandardný jazyk zahŕňa všetky neštandardné útvary (2009, s. 344 – 345).

Nech je názor na štrukturáciu priestoru medzi spisovným jazykom a nárečiami akýkoľvek, v podstate všetky prístupy uznávajú existenciu „medzipriestoru“ (porov. aj Bosák, 1996), ktorú posilňujú viaceré skutočnosti dané sociálnou situáciou. Ide o rozšírenie sociálnej bázy používateľov spisovného jazyka s rozličnými jazykovými kompetenciami; rozširovanie spektra komunikačných sfér s prevažujúcim podielom spontánnych, neoficiálnych, resp. polooficiálnych hovorených komunikátov⁴; zmeny v komunikačných kanáloch a registroch (kríženie verejnej a neverejnej komunikácie, uprednostňovanie polooficiálnej komunikácie); dominanciu inej komunikačnej sféry ako tradičnej (mediálne vzory, pričom médiá sa prispôsobujú nižšej jazykovej a kultúrnej úrovni svojich recipientov) – porov.

³ Časť výsledkov bola publikovaná (napr. Slančová, 1999; Štúdie o detskej reči, 2008; Zajacová, 2008; Slančová – Pudišová, 2008, resp. početné diplomové práce); časť je spracovaná a časť z takto získaného materiálu bola poskytnutá Slovenskému hovorenému korpusu s-hovor-2.0.

⁴ Podľa J. Bosáka (1995, s. 20) približne 90 % komunikátov sa realizuje v hovorenej podobe.

Bosák, 2008, 2010⁵, ktorý uvedené skutočnosti zároveň tlmočí ako názory Medzinárodnej komisie pre slovanské spisovné jazyky pri Medzinárodnom komitáte slavistov. V jazykovej situácii na Slovensku svoju úlohu zohráva aj excentrická poloha administratívneho a kultúrneho centra (Pauliny, 2000; Kralčák, 2008). Všeobecne teda dochádza k posilňovaniu pozície tzv. prirodzeného jazyka.⁶ Kým v „predelektronickej“ ére (ešte aj začiatok 90. rokov) bola táto podoba existencie slovenčiny viac-menej spojená s hovoreným jazykom (pozri Slančová – Sokolová, 1994), dnes nastal jej presun aj do písomnej oblasti (čet, ohlasy, blogy, elektronická komunikácia) – porov. Patráš, 2006, 2009.

2. Aj s odstupom 15 rokov a na základe ďalších materiálových analýz sa domnievame, že na východnom Slovensku má súčasný používateľ slovenčiny k dispozícii tieto variety národného jazyka: spisovnú, štandardnú, subštandardnú a ďalej štruktúrovanú nárečovú varietu. Potvrdilo sa tiež, že v týchto varietách nejde len o náhodný zhuk, inventár nespisovných prostriedkov, narúšajúcich spisovnú alebo nárečovú normu, ale o dynamické subsystemy diasystému národného jazyka (Horecký, 1979).

2.1 Spisovná varieta vrátane jej ústnej podoby je celonárodnou, kodifikovanou a prestížnou varietou. Dokazujú to napr. výsledky sociolingvistického výskumu o postojoch k jazyku z roku 1990 v Prešove a z r. 2009 v Košiciach (Slančová, 1990; Čollák, 2009), podľa ktorých sa spisovný jazyk najviac používa v rozhovoroch s nadriadenými, s neznámymi ľuďmi, v rozhovoroch s deťmi (potvrdili to aj Múčková, 2000 a Kralčák, 2009) a vo verejných vystúpeniach, teda v situáciách, ktorým komunikanti pripisujú väčšiu spoločenskú vážnosť. Spisovný jazyk má v postojoch používateľov aj národno-reprezentatívnu a estetickú funkciu.

2.2 Štandardná varieta je nekodifikovaná a na rozdiel od spisovnej variety výraznejšie regionálne diferencovaná. V prípade východného Slovenska sa sformoval východoslovenský variant štandardnej variety. Charakteristická je preň rozkolísanosť (variantnosť) a univerbizácia – porov. Bosák, 1995. Používa sa prevažne v spontánnej komunikácii⁷ a možno ju charakterizovať nasledujúcimi znakmi:

---

⁵ Uvažovanie o mediálnej sfére ako významnom faktore možno nájsť aj v názoroch Ľ. Kralčáka (2008) a V. Patráša (2009): objavuje sa reprofília hraníc ústnosti pod vplyvom rozmachu mediálnej komunikačnej sféry, hlavne tzv. nových médií.

⁶ Je to bežný, každodenný jazyk, ktorý korešponduje so základnou ľudskou skúsenosťou, so skúsenosťou prirodzeného sveta. Uplatňuje sa najčastejšie a v najväčšom množstve situácií a kontextov, používa ho najväčší počet ľudí (niektorí sa pohybujú výhradne na jeho báze). Jeho primárnosť však vychádza predovšetkým z toho, že v sebe ukotvuje „elementárne štruktúry myslenia a percepcie sveta, spojené s elementárnymi potrebami človeka v elementárnych situáciách jeho existencie“ (Bartmiński – citované podľa Vaňková et al., 2005).

⁷ V našom ponímaní nie je teda štandardná varieta hovorenou podobou spisovného jazyka. Keby to tak bolo, musela by sa vzhľadom na množstvo interferém vo výslovnosti, gramatike aj lexike výrazne prehodnotiť spisovnosť (porov. najvýraznejšie zvukové znaky východoslovenského variantu štandardnej variety – posunutý prízvuk, rozkolísaná kvantita, príp. výslovnosť *zo mnou*, *z vami*, *vrba*, *čijimi*, *koš*, *vobec*, *týžne*, *tie*, *oňi*, *radí*, *akcija*, *pjatok*, resp. *tvary Zuzko*, *Lacku*, *trebalo*, *možme*, *možte*). Ide teda o podobu, v akej funguje štandardná varieta na východnom Slovensku, ktorú často odmietajú používatelia zo západného a stredného Slovenska (porov. Ondrejovič, 2008).

2.2.1 Výslovnostné javy. Pre celoslovenskú štandardnú varietu je spoločný inventár piatich krátkych vokálov, pričom namiesto vokálu *ä* (*bábätko, žriebätko, preväz*) je vo východoslovenskej štandardnej variete vokál *e* (*bábetko, žriebetko, prevez*). Pre všetky varianty štandardnej variety je charakteristická rozkolísaná výslovnosť dlhých samohlások v prospech skracovania, a to aj v tom istom prehovore.⁸ Najvýraznejšie sa dlhé vokály vyslovujú v prízvučných začiatkových slabikách, najmenej výrazne sa vyslovujú v neprízvučných slabikách troj- a viacslabičných slov (porov. Sabol, 1984; Sokolová, 1986).

Vo východoslovenskom variante štandardnej variety uvedená variantnosť posilňuje krátke vokály (*dava/dáva, krasna/krásna, kyslasty/kyslastý, nieči/nieči*). Jednoznačne krátka výslovnosť je tu pri *í, ý* (*mrtvy, mrtvola, vrba, stlp*). Pre východoslovenský variant štandardnej variety je charakteristické kríženie prízvuku a kvantity a predlžovanie krátkych samohlások v prízvučných slabikách: *pékne, triéd, kréslit', lépit', čó, po'hovor si, ne'veri*. Rozkolísanosť je v type *svojimi/svojimi, k svojim/svojím*, kde na relačné morfémy pronomín pôsobí analogické vyrovnávanie s paradigmou adjektív (*synovými, synovým*).

Posunutý prízvuk na penultime je centrálnym javom východoslovenského variantu štandardnej variety. Najčastejšie sme zaznamenali výrazné prízvukovanie prvej slabiky dvojslabičných slov (v ktorých sa prekrýva prízvukovanie prvej slabiky a penultimy) a menej výrazné prízvukovanie prvej slabiky troj- a viacslabičných slov (v ktorých sa prízvukovanie prvej slabiky a penultimy nezhoduje). V emotívne podfarbených prejavoch alebo v niektorých spontánných replikách sa vyskytlo aj prízvukovanie penultimy typu *uči'telka*. V prehovoroch hovoriacich z najstaršej vekovej skupiny a so základným a učňovským vzdelaním sa predposledná slabika niekedy prízvukuje dôsledne (*kul'tura, oz'doba, v ška'tulke, zvyk'nutá, kupa'lisko, matema'tika*). Aj tu, a to bez ohľadu na vekovú skupinu, sa prejavuje tendencia predĺžiť prízvučnú slabiku (*'domy su sta'váne*). Tak ako je v prejavoch tých istých hovoriacich rozkolísaná kvantita, tak je rozkolísaný aj prízvuk [*vy'bórňe / 'výborňe*].

Výslovnosť diftongov a vokalických skupín. Pre všetky varianty štandardnej variety je charakteristická výrazná výslovnosť *i*-ového elementu po perniciach a po *r*: *pjatok, vjem, vjacej, bjely, rjaditeľ* oproti *pĽatok, vĽem, vĽacej, bĽely, řĽaditeľ*. V cudzích slovách sa samohlásková skupina *eu* vyslovuje jednoslabične s bilabiálnym *ŭ* alebo pernozubným *v* (*neuralgický, neurochirurgia, Európa, euro*). Vo východoslovenskom variante štandardnej variety sme zaznamenali redukciu *i*-ového polovokálu po konsonantoch *d', t', ň, š* a *u*-ového polovokálu: [*ňe, vysve(d)čeňe, peňaze, poveša, voňa, ved'eť, odňest', krajše, zomrem; pomož, vobec, môžeme, pojd'eme, guľočka, dôvernejší, osmak*] oproti spisovnému *nie, vysvedčenie, peniaze, povešia, vonia, vedieť, odnieť, krajšie, zomriem, pomôž, vôbec, môžeme, pôjdeme, guľôčka, dôvernejší, ôsmak*. Niekde v tom istom prehovore ide o rozkolísanú výslovnosť [*ňe/ňie; no ta ňé?!*]. Tendencia k redukcii *i*-ového a *u*-ového polovokálu sa ukazuje aj v ostatných regionálnych variantoch, no menej výrazne a rozkolísane, hlavne

⁸ Práve zistenie o oslabení kvantity v typoch aktívnych prĽzentných participií na *-úci* (*pĽšuci*) a sufixov *-ár, -árka, -ársky, -áreň*, ktoré signalizoval už Ladislav Dvonč v 50. rokoch minulého storočia (Dvonč, 1955), bolo impulzom na kodifikáciu v Pravidlách slovenského pravopisu v roku 1991.

v type *brať* (*bere, žere, perem*), v type *večerať* (*večerám, merá, stavá*). Za celoslovenský prvok pokladáme aj výrazné hiátové *j* v cudzích slovách: *antibijotika, akcija, funkcia, v televíziji, na gymnáziju, chémiju*, výnimočne v domácej lexéme *čí* (*čij, čija, čije, čijej, čijou, čijom, čiji* pod vplyvom privlastňovacích pronomín typu *môj, moja, moje, mojej, mojou, mojom, moji*).

Zjednodušovanie konsonantických skupín. Za celoslovenský prvok možno pokladať dôsledné zjednodušovanie zdvojených konsonantov, podporované stavom vo väčšine slovenských nárečí aj situáciou v češtine [*preca, račej, mekí, odich, politroví, viši, deňík, oca*]. Vo východoslovenskom variante štandardnej variety sa skupina *tš* neasimiluje (*mlatší/mlatši*). Ostatné konsonantické skupiny sa čiastočne zjednodušujú: *vlastne/vlasne, radostný/radosny, masťný/masný, kapustnica/kapusnica, prázdny/prázniny, miestnosť/miesnosť, dáždňik/dáždnik, týždne/týžne*. S tým súvisí aj redukcia *h, j, n* v typoch *exhibícia/exibícia, hokejista/hokeista, hocijaký/hociaký, domnienka/domienka*.

Výslovnosť konsonantických skupín *šť, žď, st'*. Vo východoslovenskom variante štandardnej variety v niektorých prehovoroch sa vyskytuje výslovnosť *šč, ždž, ct'* alebo výslovnosť s viac palatalizovaným *š* a *ť* ako *š', t'* často ako rozkolísaná: *ešte/ešče, šťastlivý, opuščák, ruščina, droždža*, dokonca aj v typoch *maďarščina, nórsčina, petnáct/petnac*.

Znelostná asimilácia. Pre celoslovenský štandard je charakteristická rozkolísanosť v znelostnej asimilácii, hlavne pri neznelých konsonantoch pred nepárovými znelými (*k názoru, s radostou, sme/zme, kvôli, takmer*), ale aj realizácia vokalizovanej prepozície *k* ako *ku* [*ku ktorému*] oproti kodifikovanej výslovnosti [*gu ktorému*]. Za celoslovenský komponent štandardnej variety možno pokladať nespodobovanie prepozície v spojení s privlastňovacím pronomínom typu *k vašim* oproti spisovnému [*g vašim*]. Regionálnym kontaktným javom (podľa G. Múcskovej, 2008, interferenciou) vo východoslovenskom variante štandardnej variety je výslovnosť spojenia *so mnou* ako [*zo mnou*] a *s vami, s nami* ako [*z vami, z nami*] a *s ním, s ňou* ako [*z ním, z ňou*].

Výslovnosť konsonantu *v*. Celonárodne je rozšírená rozkolísaná výslovnosť hlásky *v* na konci slabiky: v západnej časti východného Slovenska je variantnosť typu *prvki/prŭki/prfki*, (podobne *bytofky, bábofka, stofka, staf, spef, výdafky*), v jeho východnej časti sa vyslovuje *v* ako bilabiálne *ŭ* až vokál *u* (*bytoŭky, aŭšak, ŭšetko*).

Výslovnosť *d', t', ň, l'*. Najvýraznejším výslovnostným javom, v ktorom sa prejavuje rozkolísanosť, je výslovnosť *l'*, hlavne pred *e, i* a *i*-ovými diftongmi, vo východoslovenskom variante štandardnej variety ako [*l'/l'*], napr. *ale, lebo, alebo, boli, mali* a menej v iných pozíciách [*vela, veľký, veľmi, lahostajný, ľudia, viditeľný, král, lavica, flaštička*]. Vo východoslovenskom variante štandardnej variety nie je rozkolísanosť *l'/l'* v cudzích slovách, v nich je len výslovnosť *s l'* [*Helena, kvalita, alkoholik, polipí*]). Menej výrazná variantnosť je aj pri konsonantoch *d', t', ň*, a to ako [*tieto/tieto, dereš/dereš, nexti/ňexti, Tisa, tis, ruťina/rutina, prestíš/prestíš*]. Jednotne sa dáva prednosť výslovnosti [*kaderňictvo, kaderňička*] a unifikovaným tvarom [*oňi, radňi*] pre všetky rody.

Pri zhode spisovnej a nárečovej variety interferencia zvyčajne nevzniká, výnimkou je výslovnosť *l'* na východnom Slovensku, kde je vo východoslovenských nárečiach dôsledná výslovnosť *l'* vo všetkých pozíciách (kodifikácia sa so stavom vo východoslovenských náre-

čiach zhoduje). Kodifikovaná výslovnosť *l'* sa však neobjavuje vo východoslovenskom variante štandardnej variety v slabikách *le, li, lia, lie, liu*, ale realizuje sa tu výslovnosť *l* z celoslovenského štandardu [*le, li, lia, lie, liu*]. Je to typický príklad kodifikácie odtrhutej od úzu, ktorá nepripúšťa ani variantnú výslovnosť *l/l'*.

2.2.2 Gramatické a slovotvorné javy.⁹ Vo východoslovenskom variante štandardnej variety sme zistili takéto regionálne odlišné zastúpenie gramatických javov:

Oslovenie. V súčasnej komunikácii na Slovensku badať výraznú komunikačnú potrebu odlišiť pri pomenovaní osôb pomenovaciú funkciu od oslovovacej funkcie pomocou rozdielnych jazykových prostriedkov. Táto komunikačná potreba sa realizuje využívaním intralingválnych kontaktných vokatívnych exponentov (*-o*, napr. *Zuzko, -o*, napr. *Martuš a -u*, napr. *Janku*) a interlingválnych exponentov na *-i*, resp. *-e*, napr. *Dani, Laci, Vladi, Tome*. Frekvenciu a distribúciu prostriedkov oslovenia ovplyvňuje komplex sociálnych a demografických faktorov.^{10, 11}

S explikovaním kontaktu medzi komunikantmi súvisí aj variantné vykanie typu *kúpili ste to/kúpila ste to*, ktoré možno pokladať za prvok, charakterizujúci celoslovenskú štandardnú variety (porov. aj Sokolová, 1991).

⁹ Znaky charakteristické pre štandardnú variety na celom území Slovenska sa môžu a nemusia zhodovať s kodifikovanou variety. Zhodné bez variantov sú podoby: *oddiely, kotly, teplomery, uhlovery, o videu, na fóre, na Fórum, do centra, do Centrumu, čašníčok, servírok, omáčok, ekonómia, Nóri, poslovia* (podľa údajov J. Bosáka, 1992, 1993a); *Wolkra, hostí, usmiate chlapčisko, piestami, mostami, desať malinoviek, zbraňami, s dvadsiatimi piatimi osobami, štyrmi, závisieť od, dievčatami, Aristotela, havrany, Oidipa, filozofi* (podľa výsledkov sociolingvistickeho výskumu zo začiatku 90. rokov na východnom Slovensku); nezhodné bez variantov sú podoby: *záujemci, klientiek, pacientiek, štyri dvadsaťjediný, osem dvadsaťštvrtín, saloniek, vagoniek, s dvadsiatimi jednými ženami, o štyridsiatich jedných stoloch, osem dverí, sedem plesových šiat, STV jedna, videli v tráve dvoch hadov, hovoriť maďarsky, typ vlastných mien od Nadi, do Herľan, do Lipan*; substitúcia minulého kondicionálu prítomným kondicionálom (*Včera by sa dožila 42 rokov., Keby vláda dala peniaze, mohli sme im pomôcť*). Okrem toho sa ako vyrovnané varianty vo frekvenčnom rozsahu 45 – 55 % používajú tieto tvary: *mandarínok/mandarínok, v kotle/kotli, uhlomere/uhlomeri, oddiele/oddieli, chrbátmi/chrbtami, záležať na/od, tromi/troma, Hudca/Hudeca, atlétok/atléti, ankiet/anket, s nejakou paňou/pani, zo stanice/stanici, tohto/tohoto, ženy ostali samé/samy, brechajúci/brešúci, motajú sa/mocú sa*.

¹⁰ Geografické kritérium má vplyv jednak na odlišné podoby hypokoristických oslovení, jednak na zastúpenie jednotlivých typov oslovenia. Napr. pri pomenovaní (oslovovaní) matky na strednom Slovensku je najfrekventovanejšie pomenovanie *mama* (53,3 % proti priemeru 37,3 %), na západnom Slovensku je to oslovenie *mami* (58 % proti priemeru 46,7 %). Aj na východnom Slovensku ide o najfrekventovanejšiu formu, na druhom mieste je však vokatív *mamo* (až 31 % proti priemeru 9,1 %). Uvedené tendencie sú aj pri vlastných menách, napr. *Marta* (frekvenčné zastúpenie je stredné (SS), západné (ZS), východné (VS) Slovensko), *Marti* (ZS, VS, SS), *Marto* (VS, SS), *Martuš* (ZS, SS, VS). Percentuálne údaje sú z výskumu, ktorého výsledky boli uverejnené v štúdiách: Slančová – Sokolová, 1995b, 1998.

¹¹ Neformálna písomná komunikácia v elektronickej komunikačnej sfére prispieva k rozširovaniu repertoáru oslovení s vokatívnyimi exponentmi. Porov. napr. repertoár oslovení študentky (Júlia) z Prešova v komunikácii na sociálnej sieti Facebook (Šimková, 2010): *Julka, Júlia, Juli, Džuli, Julínko, Julínkooo, Džulínko, Džulíku, Julik, Juluš, Džul Juls*; resp. oslovenia, ktorými sa kontaktuje Júlia so svojimi priateľkami: *Doriku, Zuziku*.

Tvary substantív. Preferovanie koncovky I. pl. mask. *-ami* (*orechami/orechmi, vlasami, obchodami/obchodmi, policajtami, piestami, mostami*); častejšia koncovka *-u* v G. sg. mask. typu *stroj (kašľu)*, preferovanie koncovky *-a* v G. sg. mask. proprií zakončených na *-o* (*Kraska*), tvary I. sg. typu *-ik* bez zánikových alternácií (*vtáčikom/vtáčkom*), deklinácia pomenovaní zvierat podľa životných maskulín ako v dialektoch (*videli v tráve dvoch hadov, doma mal aj dvoch vlčiakov*), deklinácia feminín vzoru *gazdiná* podľa vzoru *žena* (*princezny/princezné*), prechod feminína *obuv* k vzoru *žena* (*v obuvs, obchod Obuva*), vzor dievča bez variantného plurálu na *-ence* (len *cigánčatá, dievčatá, prasatá*), koncovka L. sg. neutier na *-u* (*v rádiu, v kakau*), koncovka *-i* v G. sg. pri propriálnych feminínach typu *Soňa* (*od Nadi, od Maji, Nataši/Nataše*); G. pl. feminín bez vkladného vokálu *o* (*dvoják/dvojek, klientiek, pacientiek, saloniek, vagoniek*), a tvary G. pl. bez kvantitatívnych alternácií *a/ia* (*do Herľan, do Lipan, do Kapušan*).¹²

Tvary adjektív. Kolísanie tvarov posesívnych adjektív pri kongruencii s neutrami (*otcovo/otcove auto*); unifikovaný tvar *radi* pre všetky rody [*muži boli radi, ženi boli radi, deti boli radi*].

Tvary pronomín. Pronominálne tvary *našeho/nášho* (*do našeho mesta*), *vašeho/vášho*, pronomínálne tvary *prichádza to samé/samo, dieťa bolo doma samo/same, deti/ženy boli doma same/samy*, stiahnutý tvar prepozície a osobného pronomina *on* pri neživotných maskulínach a neutrách má unifikovanú podobu so životnými (*Kto si nevie chlieb odkrojiť, nevie si naňho/na neho ani zarobiť., Chod' ku autu a postav sa zaňho/za neho*), ale aj s feminínami a neutrami (*pozri sa na tie ženy/deti – na nich oproti na ne*); unifikovaný tvar [*oň*] pre všetky rody.

Tvary numerálií. Kolísanie tvarov s kongruenciou a bez kongruencie pri numerále *dve/dva* (*dve/dva pivá, dve/dva eurá*), nahradenie kolektívnych numerálií typu *osmoro, sedmoro* v spojení s pluráliami tantum základnými numeráliami (*osem dverí, sedem plesových šiat* oproti *osmoro, sedmoro šiat*), preferovanie tvaru *jedna* ako základnej formy (*STV jedna* oproti *STV jeden*).

Verbálne tvary: *hraje/hrá, pij/pi, kryj/kry, prídte, nie je/neni* [*iná šanca ňeňi*]; jednoslovné spojenia I-ového participia kopuly s adverbium *treba* (*trebalo by/bolo by treba, trebalo/bolo treba*); vynechávanie relačnej morfémy v tvaroch indikatívu préterita a prítomného kondicionálu so súčasným obligátnym explikovaním osobného pronomina (*ja tam bola už ráno, ja by to povedala ináč*); substitúcia minulého kondicionálu prítomným kondicionálom (*Včera by sa dožila 42 rokov., Keby vláda dala peniaze, mohli sme im pomôcť*). Frekventatíva (*robievat', chodievat', vídavat', nocúvat'*), ktoré sa nevyskytujú vo východoslovenských dialektoch, sa nenachádzajú ani v bežných prehovoroch používateľov.

Syntaktická štruktúra je vo všetkých varietách v podstate rovnaká. Podobu štandardnej variety dotvárajú tie syntaktické javy, ktoré sú ovplyvnené charakterom komunikačnej

¹² Zdôvodnením variantov v deklinácii substantív sa zaoberá monografia Nový deklináčny systém slovenských substantív (Sokolová, 2007), ktorá využíva aj poznatky zo sociolingvistikého výskumu variantnosti v štandardnej variete (porov. tvary *na teplomeri, v rádiožurnáli, lezre, Češi, kapre, manželia Novákoví, Jesenskí*). Štandardná varieta, ako na to poukázali viacerí lingvisti, je najväčším zdrojom dynamiky spisovnej variety.

situácie a používajú sa aj v hovorenej podobe spisovnej variety, ako aj v ostatných variantoch. Ide o kontextové elipsy, parentézy, apoziopézy, rektifikácie, slovosled enklitik. Predsa však možno pozorovať niektoré variantné tendencie aj v syntaxi: vo východoslovenskom variante štandardnej variety je to elipsa spony *byť* (*šak on dobrý človek, on strojár*) – kontaminácia rektie *rozumieť to, chápať tomu, záležať od, závisieť na*.

Zo slovotvorných javov je pre východoslovenský variant, podobne ako pre celoslovenskú podobu štandardnej variety (porov. napr. Bosák, 1996; Kralčák, 2009), charakteristické využívanie univerbizovaných a skratkových slov, sufix *-tko* (*tlačítko, kružítko, chránitko, špáratko, lehátko, lízatko*), *-čko* (*cedečko*) adjektíva na *-lý* (*predošlý, zvyklý*), názvy jazykov typu *nórština, škandinávština, arabština*; kvantitatívne substantíva *štyristovka, dvestovka, tristovka* (oproti spisovnému *nórčina, škandinávčina, arabčina, štvorstovka, dvojestovka, trojestovka*), preferencia sufixu *-čan* pri obyvateľských názvoch od toponým na *-any*: *Kapušančan, Smižančan, Lipančan* podobne *Kapušančanka, Smižančanka/Smižanka, Lipančanka/Lipanka* (oproti spisovnému *Kapušanec, Kapušianka, Smižanec/Smižanka, Lipanec/Lipianka*); adjektíva typu *herľanský, čabajská* (oproti spisovnému *herľiansky, čabianska*); nerealizovanie alternácie pri derivácii *žrdka, lačka, kuchyňka, koňský*; univerbizácie *foťák, vodičák, nákladák, tirák, reprák, vodičský, jazykovka*; tvorenie zlomkových pomenovaní *štyri dvadsaťjediny, osem dvadsaťštvrtín* (oproti *štyri jedenadvadsatiny, osem štyriadvadsatín*, adverbá bez samostatného prefixu *po* (*hovoriť maďarsky* (oproti *hovoriť po maďarsky*)).

2.2.3 Lexikálne javy. Jadro lexiky východoslovenského variantu štandardnej variety tvorí lexika celoslovenskej podoby štandardnej variety. Sú to predovšetkým slová z jadra slovnej zásoby a najfrekventovanejšie partikuly, osobné, ukazovacie a neurčité pronomína a parataktické konjunkcie, charakterizujúce hovorenú podobu. Aj tu možno pozorovať dynamickú tendenciu, a to že okrajové (nižšie) slová spisovnej variety sa stávajú bežnými v nižšej variete. Tak sú pre štandardnú varietu charakteristické všetky kolokvializmy, napr. *vodičák, nákladák, bavorák, akciovka, eseročka, kádehá, fikska, dneska, vždycky, jak, jaký, dovi, dopo*. Zo slangov sa do celoslovenskej podoby dostávajú najfrekventovanejšie slová, ktoré podľa B. Hochela (1993) patria do jadra slangu (s. 19). Sú to slová „všeobecne používané, ktoré celkom alebo takmer stratili príznak svojho pôvodu (*ciťák, cucflek, cvakať, cálovať, ahoj, hovadina, cvokáreň, čudlík, čunder, čurať, debilina, decák, denaturák*)“.

Medzi bežné štandardné interlingválne kontaktné lexémy zaraďujeme aj bohemizmy s vysokou mierou komunikačnej efektívnosti (porov. Sokolová, 1991, 1995): *strúhatko, malorážka, čípk, snímok, sáčky, kelímok, kamaše, brebtať, vyvenčiť*, ako aj slová s vysokou frekvenciou, hodnotené používateľmi ako bežné: *blond, klúd, klúdne, ukludniť sa, krabica, zápalková krabička, kojenec, koiť, dopisný, prádlo, náväznosť, naväzovať, nevádi, klik, chudokrvný, mandelínka, drátenka, nedomykavý, umyvárka, vysporiadať sa*. Kým repertoár bohemizmov zostáva po osamostení Slovenska a zmenenej jazykovej situácii v podstate stály, zastúpenie anglicizmov sa v súčasnej slovenčine výrazne zvyšuje: V štandardnej variete sa frekventovanejšie používajú vo forme citátov: *Urobíme z toho [šou]., Nože, trúfate si potiahnuť tento [trak]?, Zájdem na drink., Už máš nejaký [džob]?, Ale, som taký malý [biznizmen], Ja tu asi zomrem [bejby]*.

Na profilovaní východoslovenského variantu štandardnej variety sa zúčastňujú intralingválne kontaktné varianty, ktoré vznikajú na základe kontaktov spisovného jazyka a interdialektu (interdialektizmy):¹³ adjektíva *tlstý/tlusty/tulsty*, pronomína *toten, svojeho, dajaký, jak, jaký, de/kde, padať* (oproti *pršať*) – *keby tak popadalo*, adverbiá *neska, vonku, furt* v smerovom význame, konjunkcie *bo, abo*, partikuly *šak/však, ta/tak*. Partikuly a expletívne slová typu *ta, šak, hej, das* (výrazne kontaktná je hlavne partikula *ta*) nachádzame i v takých prejavoch, ktoré sú z lexikálneho hľadiska takmer úplne, resp. úplne v zhode so spisovnou normou.¹⁴

Okrem toho východoslovenský variant štandardnej variety uprednostňuje aj používanie takých spisovných lexém, ktoré sa zhodujú s (inter)dialektom: oslovenia najbližších príbuzných *mama/mamka, otec/oco/apo, dedo/dedko, babka/baba/babča*; substantíva *paradajka* (oproti *rajčina*), *kameň* (oproti *skala*), *les* (oproti *hora*), *zápražka* (oproti *zasmažka*), *varecha* (oproti *naberačka*), *čká sa* (oproti *štikúta sa*), *nehovor* (oproti *nevrav*), *hej* (oproti *áno*).

2.3 Subštandardné variety sú natoľko regionálne výrazne diferencované, že hovoríme o východoslovenskej subštandardnej variete. Kým väčšina intralingválnych kontaktných javov v rámci štandardnej variety sa vyznačuje variantnosťou javov, v subštandardnej variete je takmer výlučne zastúpený len jeden variant s príklonom k interdialektovým podobám (napr. *dubami, boľi*). Charakter subštandardu majú aj tie prehovory, ktoré vo zvýšenej miere používajú interlingválne kontaktné prostriedky. Z bohemizmov majú hodnoty pre subštandardnú interpretáciu napr. lexémy *dopis, oraziť, pomazánka, odstavec, buňka, Valaši, aromatičnosť, tvorčí, východzí, užitý, vzniklý, pracovište, zdrobneliny*. Za subštandardné by sa mohlo pokladať aj adaptované uplatnenie anglicizmov, napr.: *Potrebovala by som si to čeknúť ešte predtým, ako sa tam vyberiem.*, *Môžeme sa mitnúť trebárs pred Bagetou.*, *Dal som si dávku a bolo mi flajing*.

Subštandardná varieta má v porovnaní so štandardnou varietou a s nárečím uvoľnenejšiu normu a celkovo je pre ňu charakteristická vyššia miera entropie, a to i v konkrétnych prehovoroch (porov. aj Múcsková, 2008). Napriek tomu si zachováva istú systémovosť, napr. v prejave jedného hovoriaceho z východného Slovenska možno nájsť tvary [*bud'em i budzem*], ale nie [*budem*]. V konkrétnych prehovoroch je subštandardná varieta menej využívaná a je viazaná na komunikačné situácie s vyššou mierou súkromnosti.

Východoslovenskú subštandardnú varietu, ktorej základ na rozdiel od interdialektu je tiež spisovný, možno charakterizovať okrem javov typických pre východoslovenský variant štandardnej variety (porov. 2.2.1, 2.2.2, 2.2.3) týmito javmi:

¹³ V našej pôvodnej koncepcii stratifikácie národného jazyka (Slančová – Sokolová, 1994) sme nárečovú varietu brali ako celok. Po upozornení I. Ripku (1996) odlišujeme v rámci nárečovej variety nárečové a nadnárečové (interdialektové) javy. Do subštandardných variet, resp. štandardnej variety prenikajú výraznejšie práve nadnárečové javy (interdialektizmy).

¹⁴ Javy východoslovenského variantu štandardnej variety prenikajú do štylizovanej verejnej komunikácie. Nájďme ich napr. v piesňach výrazne mestskej prešovskej skupiny Chiki liki tu-a (porov. <http://www.chikiliki.sk/index.php?id=texty>), z ktorých niektoré sme uviedli pri exemplifikácii, ale aj v reklame (bilbord *Ta to šalene ceny v totym Elektroworlde*).

Výslovnostné javy: výraznejšie krátenie až absencia dlhých vokálov; takmer úplné presunutie prízvuku na penultimu [vy'bórňe]; zvyšovanie priemerného tempa reči; výslovnosť konsonantickej skupiny šč [ešče]; výslovnosť diftongov a vokalických skupín, zjednodušovanie konsonantických skupín, znelostná asimilácia je taká ako pri východoslovenskom variante štandardnej variety. Na rozdiel od východoslovenského variantu štandardnej variety pri /' nejde o rozkolísanosť výslovnosti pred *e*, *i* a *i*-ovými diftongmi, ale o posilnenie výslovnosti /', a to aj v cudzích slovách [*aľe*, *boľi*, *maľi*, *ľeto*, *He'ľena*, *alko'holik*]. Pri výslovnosti *d'*, *ť*, *ň* je vplyv interdialektu výrazný aj tam, kde je v štandardnej variete rozkolísanosť: [*dereš*, *nexti*].

Z gramatických javov je to takmer dôsledné používanie vokatívu (*Ľubko*, *Hanko*, *Janku*); plurál úcty, výraznejšie sa vyskytujúci v komunikácii na vidieku (*a babka jak sa maju*); onikanie (*no ta znaju čo*); spájanie numerálií od päť vyššie a neurčitých numerálií s N. pl.: *peť litre*, *roky*, *predmety*, *minuty*, *desať stupne*, *veľa poučky*; opačne: *tri minut*; posilňovanie nesklonnosti pri vyšších číslovkách: *tri milion dvesto*; nahrádzanie kolektívnych numerálií základnými; tvary kolektívnych čísloviek *štvero*, *pecero* preberajú vo východoslovenských nárečiach funkcie základných numerálnych tvarov na vyjadrenie životnosti: *my dvojo* = *my (sme) dvaja*; G. sg. feminín typu ulica na *-i*: *do nemocnici*, *pivnici*, *knižnici*, *zo strelnici*, *z ulíci*; I. sg. feminín na *-u*: *s Lenku*, *s babku z ňou/z ňu*, *brat s rodinu*; L. sg. maskulín typu *dub* a *stroj* na *-u*: *v máju*, *o ho'keju*, *o ves'miru*, *v centru*, *v me'sjacu*, *na teplo'meru*; zhoda G. pl., A. pl. a L. pl. substantív s koncovkou *-och* v západnej časti východného Slovenska, v jeho najvýchodnejšej časti s koncovkou *-ov*, napr. G. pl. a A. pl. podľa výskumov v Prešove: *do zuboch*, *bez kamaratkoch*, *kolo včelkoch*, *po týždni antibiotikoch*; *hľedac viňkoch*; L. pl. *o ženov*, *o dievčatov*, *o tehlov*, *o hruškov* (podľa Atlasu slovenského jazyka, 1981, s. 109 – 121); kolísanie gramatického rodu a čísla: *od peca*, *pri pecu*, *do špajzu*, *bola tam veľká fronta*, *idem do garážu*, *pokazila sa mi hodinka*; slovesné tvary *požiči*, *išol*; [*rozumíš ňe? ta jag bi ňe? no ta ňeznaš?*]; nahrádzanie krátkeho datívneho tvaru pronomina *si* plným tvarom *sebe*: *kupil sebe*, *nadával sebe*, *dobře sebe rozumia*, *Zrob sebe sam* (reklama); používanie prepozície *do* v smerovom význame: *išli sme do babky*, *do lekara*; variantné používanie vokalizovanej prepozície *zos/zo* (*zos haly*).

Vo východoslovenskej subštandardnej variete je podstatne vyššia frekvencia lexikálnych interdialektizmov než vo východoslovenskom variante štandardnej variety: *To by sme museli šetriť tak že za caly rok nenašetrime petnaš tisíc*, *kukaj tu toto ostenie zos haly tu okolo tych dveri jake brudne škarede*, *tak dobre riešene schodište take cichše je to dnu-ka v dome*, *vieš čo je to petnaš áre či pejdzešat are či keľo kupila? / vieš čo to je? / jedno ihrisko fudbalove a šicko zemiaky*, *s lvetu še pohadaľi či co... každa po svojim sposobe je tam / jedno z druhym rozumíš / a TOto / a potom tam čosi / o pradlo vieš /a tam take somariny*.

2.4 Nárečové variety sú vymedzené územne, normované, používané prevažne v hovorenej podobe hlavne v bežnej, familiárnej súkromnej komunikácii. Historickým vývinom sa na území Slovenska vykryštalizovali tri základné skupiny teritoriálnych nárečí, a to západoslovenský, stredoslovenský a východoslovenský makroareál, ktoré sa ešte ďalej členia na menšie nárečové zoskupenia (regióny a areály), líšiace sa hláskoslovnými, gramatickými i

lexikálnymi osobitosťami. Na druhej strane sa vytvárajú interdialekty ako nadnárečové útvary, v ktorých sa v rámci makroareálu stierajú rozdiely medzi regiónmi a areálmi (Ripka, 1990, 2002). O tom, že nárečové variety národného jazyka sú ešte pomerne živé (porov. aj Sedláková, 2010), a to ako celok i v podobe expanzie prvkov nárečia do semivariet, príp. do subštandardnej, resp. štandardnej variety národného jazyka, svedčia aj výsledky spomínaných sociolingvistických výskumov (Slančová, 1990; Čollák, 2009). Nárečie funguje ako neprestížny dorozumievací prostriedok (napr. na demonštrovanie spoločenskej solidarity, Ripka, 1990, s. 124, v komunikácii s rodinnými príslušníkmi, známymi, priateľmi z detstva); dokazuje to napr. zistenie, že aj tie vekové skupiny, ktoré vo vzťahu k rodičom preferujú nespisovné jazykové variety (hlavne nárečie), v komunikačnom styku s deťmi sa usilujú používať spisovný jazyk.

3. Variety národného jazyka sú hierarchicky usporiadané a horizontálne i vertikálne prepojené (porov. aj Kralčák, 2009), v ich centre sú charakteristické jazykové prostriedky, ktoré ich nositelia hodnotia ako bežné (s bežnosťou priamo úmerne súvisí ich frekvencovanosť), na ich okraji sú menej frekvencované prostriedky, ktoré používatelia hodnotia jednak ako umelé a jednak ako nenáležité (porov. Sokolová, 1991). Možno tu uvažovať o diferenciacii na vyššie, využívané v komunikačných situáciách s vyššou mierou spoločenskej závažnosti, bežné, a nižšie vyjadrovacie prostriedky, využívané v komunikačných situáciách s nižšou mierou spoločenskej závažnosti. Netypické, nižšie, prostriedky vyššej variety sa zvyčajne stávajú bežnými prostriedkami nižšej variety a opačne, najtypickejšie prostriedky hierarchicky nižšej variety prechádzajú do vyššej, zvyčajne na jej okraj. Čím nižšie postavená varieta, tým je komunikačne obmedzenejšia, pretože pri jej uplatňovaní rastie podiel ústne realizovaných výpovedí a zároveň stúpa miera dialogickosti, situovanosti a súkromnosti. Okrem toho existujú v národnom jazyku nesystémové sociálne viazané semivariety,¹⁵ a to profesijná reč (technolekty – porov. Ondrejovič, 2008), slangy a argot.¹⁶

Uvedené variety sú normované. Najsilnejšie je pôsobenie noriem v spisovnej a nárečovej variete.¹⁷ Normy spisovnej variety sú menej dynamické, menej pružné a variabilné ako normy štandardnej variety a subštandardných variet, pretože sú viazané silnejším pôsobením sociálnych a komunikačných noriem v situáciách, v ktorých sa spisovná varieta prevažne využíva. Zároveň sú viazané kodifikáciou, ktorá všeobecne zaostáva za normou. Normy východoslovenského variantu štandardnej variety a východoslovenskej subštandardnej variety sú voľnejšie aj v porovnaní s nárečovými normami, a to aj pre neporovnateľne kratší čas ich existencie.

Variety predstavujú abstrakcie, realizujúce sa v konkrétnych prejavoch indivíduí, ktoré sú súčasťou sociálnych skupín: možno potom uvažovať o používaní jednotlivých variet

¹⁵ V zhode s koncepciou stratifikácie národného jazyka ako kontinua variet používame termín semivarieta ako analogický termínu polouťvar, vymedzený J. Chloupkom (1991).

¹⁶ Porov. schému na konci príspevku.

¹⁷ Pri zhode spisovnej a nárečovej variety interferény nevznikajú, napr. *ohnisko, ulica, čerešňa, synovi, na voze, o koze, o ruži, s bratom, vozy, ovce*. Pri nezhode spisovnej a nárečovej variety vznikajú interferény v subštandardnej variete a variantnosť týchto javov môže byť v štandardnej variete, napr. *do pivnici, na nebe, panove, malo žen, čij, čijimi, vojakami* (príklady sú z Atlasu slovenského jazyka II).

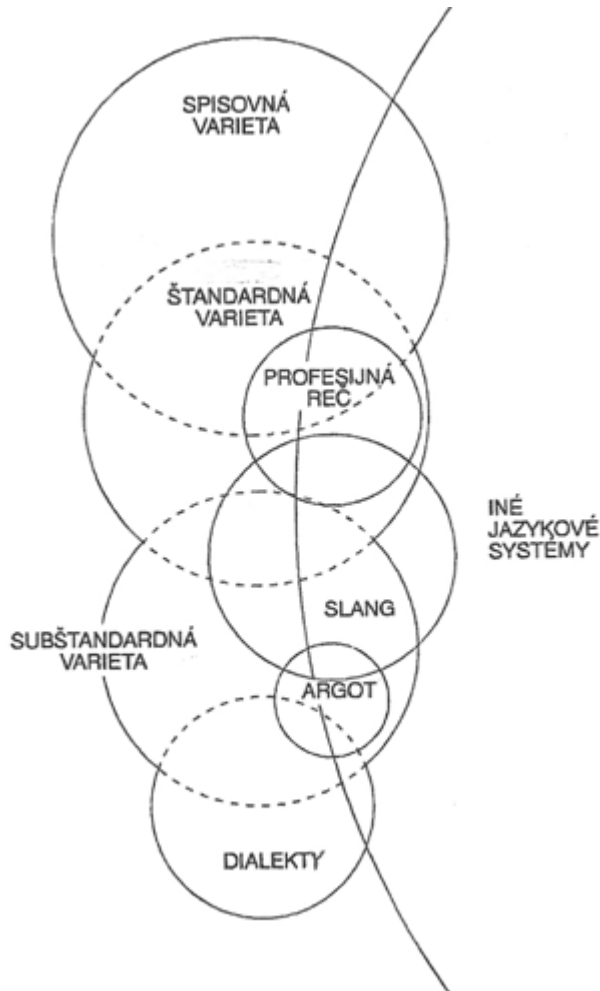
v rámci varietového repertoáru jednotlivca (porov. Ondrejovič, 2008, s. 32) a malých a veľkých sociálnych skupín, ako sú na jednej strane rodina, na druhej strane spoločenstvo obce, mesta či jazykové spoločenstvo v rámci politického útvaru – štátu. V jazykovej situácii východného Slovenska možno potom hovoriť o bivarietizme (porov. Múcsková, 2008), resp. multivarietizme.

V konkrétnej komunikačnej situácii hovoriaci „nasadí“ svoj verbálny prejav do jednej z týchto variet. V priebehu komunikácie sa však toto nasadenie môže meniť. Ak hovoriaci strieda vzdialené variety, napr. spisovný jazyk a nárečie, niektorú z variet národného jazyka a iný jazyk, vtedy hovoríme o prepnutí kódu, napr: *to oni robili z pokazených kompotov ale mám taký dojem že oni ešte aj tote vička do teho pľechove*. Hovoriaci sa však môže v jednotlivých varieties pohybovať kontinuálne, t. j. strieda vo svojom prejave (niekedy aj v rámci jednej repliky) blízke variety a semivariety, napr. štandardnú a spisovnú variety, štandardnú a subštandardnú variety, resp. spisovnú či štandardnú variety a dialekt – vtedy hovoríme o posune v kóde, napr.: *vieš čo / my zase jak šalené / šak nikto to nebere vážne / my ako sprosté chodíme // nikoho som teda aspoň ja nevidela iba súbor čo VYstupovali // ej / ponuknem vas s čokoladou / co vam budzem sanovac reku / zaslužice sebe / ta ľem raz mam dvacec roky*.

Zmenu variety alebo prechod medzi nimi podmieňuje komplex extralingválnych činiteľov, spojených so subjektom komunikanta, jeho psychickým stavom (dobrou náladou, resp. rozhorčením), s komunikačnými a sociálnymi rolami účastníkov komunikácie a so vzájomným vzťahom účastníkov komunikácie, vrátane adaptácie na jazykový prejav komunikačného partnera; ďalej s témou, komunikačným zámerom a typom komunikačného aktu vzhľadom na jeho sociálne hodnotenie na osi oficiálnosť – neoficiálnosť, formálnosť – neformálnosť i vzhľadom na mieru spoločenskej záväznosti typu komunikačného aktu (porov. aj Slančová – Chabaľová, 1993; Slančová, 1999, s. 193 – 196).¹⁸ V komunikácii sa tak prejavuje sociálny a pragmatický význam jednotlivých variet.

---

¹⁸ K podobným výsledkom dospela G. Múcsková (2008), ktorá pri interpretácii jazykovej komunikácie v Gelnici navrhuje používať pri tematických, situačných či konverzačných zmenách termín rečová akomodácia a striedanie kódu pokladá za krajný typ akomodácie (s. 177, 183). Nadväzuje tak na komunikačnú akomodáciu teóriu (communication accommodation theory – CAT) H. Gillesa zo 70. rokov minulého storočia – porov. napr. Coupland, 2007, podľa ktorej akomodácia, prejavujúca sa tak v konvergencii, ako aj v divergencii, je termín, ktorým sa pomenúvajú kognitívne, pragmatické a sociálne príčiny prepínania kódu a posunu v kóde.

Literatúra

Atlas slovenského jazyka. II. Flexia. Časť prvá – mapy. Bratislava: Veda 1981. 340 s.

Atlas slovenského jazyka. II. Flexia. Časť druhá. Bratislava: Veda 1978. 188 s.

BOSÁK, J.: Skúmanie jazyka ako sociálno-komunikačného systému. In: Dynamické tendencie v jazykovej komunikácii. Red. J. Horecký. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 1990, s. 75 – 84.

BOSÁK, J.: Sociolingvistická interpretácia niektorých morfológických variantov. In: Slovenská reč, 1992, roč. 57, č. 6, s. 336 – 346.

BOSÁK, J. (1993a): Sociolingvistická interpretácia niektorých morfológických variantov (II). In: Slovenská reč, 1993, roč. 58, č. 1, s. 15 – 22.

BOSÁK, J. (1993b): Skúmanie slovenčiny ako sociálno-komunikačného systému v slovenskom kontexte. In: Slavica Slovaca, 1993, roč. 28, č. 1 – 2, s. 171 – 178.

- BOSÁK, J.: Sociolingvistická stratégia výskumu slovenčiny. In: Sociolingvistické aspekty výskumu súčasnej slovenčiny. Sociolinguistica Slovaca. 1. Eds. S. Ondrejovič – M. Šimková. Bratislava: Veda 1995, s. 17 – 42.
- BOSÁK, J.: Nárečia sa menia, postoje zostávajú. In: Sociolingvistika a areálová lingvistiká. Sociolinguistica Slovaca. 2. Ed. S. Ondrejovič. Bratislava: Veda 1996, s. 25 – 33.
- BOSÁK, J.: Kodifikácia a reálny jazyk. In: Jazyk a jazykoveda v pohybe. Na počesť Slavomíra Ondrejoviča. Ed. S. Mislovičová. Bratislava: Veda 2008, s. 240 – 244.
- BOSÁK, J.: Jazykové varianty ako reálny výstup prirodzenej komunikácie. In: Odkazy a výzvy modernej jazykovej komunikácie. Ed. J. Klincková. Banská Bystrica: Univerita Mateja Bela 2010, s. 29 – 34.
- COUPLAND, N.: Style. Language variation and identity. Cambridge: Cambridge University Press 2007. 209 s.
- ČOLLÁK, J.: Postoje k slovenčine na začiatku 21. storočia (anketový prieskum v Košiciach a okolí). Diplomová práca. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove Filozofická fakulta 2009. 77 s.
- DOLNÍK, J.: Všeobecná jazykoveda. Opis a vysvetľovanie jazyka. Bratislava: Veda 2009. 375 s.
- DOLNÍK, J.: Teória spisovného jazyka so zreteľom na spisovnú slovenčinu. Bratislava: Veda 2010. 299 s.
- DVONČ, L.: Rytmičný zákon v spisovnej slovenčine. Bratislava: Slovenská akadémia vied 1955. 254 s.
- GUĽOVÁ, J.: Regionálny výslovnostný variant slovenčiny v Bardejove. Prozodické (suprasegmentálne) vlastnosti. In: Slovo o slove. Roč. 13. Prešov: PF PU v Prešove 2007, s. 140 – 146.
- HOCHEL, B.: Slovník slovenského slangu. Bratislava: HEVI 1993. 186 s.
- HORECKÝ, J.: Vymedzenie štandardnej formy slovenčiny. In: Slovenská reč, 1979, roč. 44, č. 4, s. 221 – 227.
- Hovorená podoba spisovnej slovenčiny. Sociolinguistica Slovaca. 6. Ed. S. Ondrejovič. Bratislava: Veda 2007. 228 s.
- CHLOUPEK, J. a kol.: Stylistika češtiny. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1991. 296 s.
- JAROŠOVÁ, A.: Lexikálna norma a výkladový slovník. In: Slovo – Tvorba – Dynamickosť. Na počesť Kláry Buzássyovej. Ed. M. Šimková. Bratislava: Veda 2010, s. 180 – 208.
- KOČIŠ, F.: Štruktúrna stratifikácia jazyka ako základ teórie spisovného jazyka. In: Slovenská reč, 1984, roč. 49, č. 1, s. 37 – 48.
- KRALČÁK, Ľ.: Slovenčina na západnom Slovensku a jej postavenie v rámci národného jazyka. In: Sociolingvistika a areálová lingvistiká. Sociolinguistica Slovaca. 2. Ed. S. Ondrejovič. Bratislava: Veda 1996, s. 57 – 63.
- KRALČÁK, Ľ.: K otázkam dynamiky súčasnej slovenčiny a jej faktorov. In: Sociolinguistica Slovaca. 3. Slovenčina na konci 20. storočia, jej normy a perspektívy. Ed. S. Ondrejovič. Bratislava: Veda 1997, s. 283 – 292.
- KRALČÁK, Ľ.: K aktuálnej stratifikácii slovenského národného jazyka a jej dynamike. In: Jazyk a jazykoveda v pohybe. Na počesť Slavomíra Ondrejoviča. Ed. S. Mislovičová. Bratislava: Veda 2008, s. 278 – 287.
- KRALČÁK, Ľ.: Dynamika súčasnej slovenčiny. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, Filozofická fakulta 2009. 144 s.
- MÚCSKOVÁ, G.: Nárečia a spisovný jazyk v hovorených prejavoch príslušníkov strednej a mladej generácie. In: Nárečia a národný jazyk. Ed. A. Ferenčíková. Bratislava: Veda 1999, s. 267 – 276.

MÚCSKOVÁ, G.: Mesto Gelnica a jeho jazyk (poznámka k bilingválnej diglosnej jazykovej situácii starého banického mesta). In: Mesto a jeho jazyk. Sociolinguistica Slovaca. 5. Ed. S. Ondrejovič. Bratislava: Veda 2000, s. 184 – 193.

MÚCSKOVÁ, G.: K otázke explanácie variantnosti a interferencie jazykových systémov nárečia a spisovného jazyka v komunikácii. In: Jazyk a komunikácia v súvislostiach. Zost. J. Dolník. Bratislava: Univerzita Komenského 2005, s. 225 – 235.

MÚCSKOVÁ, G.: Akomodácia v podmienkach bivarietnej jazykovej komunikácie. In: Jazyk a jazykoveda v pohybe. Ed. S. Mislovičová. Bratislava: Veda 2008, s. 176 – 188.

ONDREJOVIČ, S.: Jazyk, veda o jazyku, societa: sociolingvistické etudy. Bratislava: Veda 2008. 293 s.

ONDRUŠ, Š. – SABOL, J.: Úvod do štúdia jazykov. 2. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1984, s. 55 – 56.

PATRÁŠ, V.: Hovorená podoba slovenčiny v Banskej Bystrici. Autoreferát dizertácie na získanie vedeckej hodnosti. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 1990. 34 s.

PATRÁŠ, V.: *E-ziny: hra, či e-štýl?* In: Komunikace – styl – text. Ed. A. Jaklová. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Filozofická fakulta, Ústav bohemistiky 2006, s. 41 – 48.

PATRÁŠ, V.: Echo paradigmatickej zmeny a ďalšie výskumy bežnej komunikácie. In: Jazyk a jazykoveda v pohybe. Na počesť Slavomíra Ondrejoviča. Ed. S. Mislovičová. Bratislava: Veda 2008, s. 83 – 90.

PATRÁŠ, V.: Sociolingvistické aspekty elektronicky podmienenej komunikácie. Sociolinguistic aspects of electronically determined communication. Karviná: Slezská univerzita v Opavě, Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné 2009. 147 s.

PATRÁŠ, V.: Hovorená podoba jazyka v meste ako metodologický odkaz a výzva. In: Odkazy a výzvy modernej jazykovej komunikácie. Ed. J. Klincková. Banská Bystrica: UMB 2010, s. 138 – 150.

PAULINY, E.: Niekoľko poznámok o spisovnom jazyku v súčasnosti. In: Z teórie spisovného jazyka. Red. J. Ružička. Bratislava: Veda 1979, s. 43 – 51.

PAULINY, E.: Norma spisovnej slovenčiny a zásady jej kodifikovania. Spisy Slovenskej jazykovednej spoločnosti. 2. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2000. 37 s.

RIPKA, I.: Úloha slovenských nárečí v súčasnej jazykovej situácii. In: Dynamické tendencie v jazykovej komunikácii. Red. J. Horecký. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 1990, s. 120 – 127.

RIPKA, I.: Ďalšie smerovanie teritoriálne zameraných výskumov. In: Sociolingvistika a areálová lingvistika. Sociolinguistica Slovaca. 2. Ed. S. Ondrejovič. Bratislava: Veda 1996, s. 25 – 33.

RIPKA, I.: Aspekty slovenskej dialektológie. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove FHPV 2002. 113 s.

RUŽIČKA, J.: Problémy jazykovej kultúry. In: Kultúra spisovnej slovenčiny. Red. J. Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1967, s. 9 – 22.

SABOL, J.: Kvantita v spisovnej slovenčine. In: Studia Academica Slovaca. 13. Red. J. Mistrík. Bratislava: Alfa 1984, s. 511 – 532.

SEDLÁKOVÁ, M.: Slovenské nárečia v súčasnej komunikačnej praxi. In: Studia Academica Slovaca. 39. Ed. J. Pekarovičová – M. Vojtech. Bratislava: Univerzita Komenského 2010, s. 207 – 214.

SLANČOVÁ, D.: Anketový prieskum o postojoch k jazyku. In: Slovenská reč, 1990, roč. 55, č. 1, s. 1 – 16.

SLANČOVÁ, D.: Reč autority a lásky. Reč učiteľky materskej školy orientovaná na dieťa – opis registra. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 1999. 278 s.

SLANČOVÁ, D. – CHABAĽOVÁ, J.: Reč prešovských vysokoškolákov a jej kontexty. In: Text a kontext. Prešov: Pedagogická fakulta UPJŠ v Košiciach, Katedra slovenského jazyka a literatúry 1993, s. 105 – 116.

SLANČOVÁ, D. – PUDIŠOVÁ, L.: Štruktúrovanie jazykových a sociálnych vzťahov v malej sociálnej skupine. In: Jazyk a jazykoveda v pohybe. Na počesť Slavomíra Ondrejoviča. Ed. S. Mislovičová. Bratislava: Veda 2008, s. 160 – 175.

SLANČOVÁ, D. – SOKOLOVÁ, M.: The Norms of Spoken Communication in East Slovakia. In: Slovo a slovesnosť, 1993, roč. 54, č. 3, s. 220 – 224.

SLANČOVÁ, D. – SOKOLOVÁ, M.: Variety hovorenej podoby slovenčiny. In: Studia Academica Slovaca. 23. Vedecký redaktor J. Mlacek. Bratislava: FF Univerzity Komenského 1994, s. 225 – 240.

SLANČOVÁ, D. – SOKOLOVÁ, M. (1995a): Výskum podoby hovorenej komunikácie na východnom Slovensku. In: Sociolingvistické aspekty výskumu súčasnej slovenčiny. Sociolinguistica Slovaca. 1. Eds. S. Ondrejovič – M. Šimková. Bratislava: Veda 1995, s. 132 – 143.

SLANČOVÁ, D. – SOKOLOVÁ, M. (1995b): Vokatív ako kontaktný jav. In: Spisovná čeština a jazyková kultúra. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy 1995, s. 142 – 149.

SLANČOVÁ, D. – SOKOLOVÁ, M.: Výsledky a perspektívy sociolingvistického výskumu prešovských vysokoškolákov (K jazykovej situácii na východnom Slovensku). In: Sociolinguistica Slovaca. 3. Slovenčina na konci 20. storočia, jej normy a perspektívy. Ed. S. Ondrejovič. Bratislava: Veda 1997, s. 213 – 224.

SLANČOVÁ, D. – SOKOLOVÁ, M.: Jazykové prostriedky s vokatívnym exponentom v súčasnej slovenčine. In: Slovenská reč, 1998, roč. 63, č. 4, s. 210 – 220.

Slovenský hovorený korpus – verzia s-hovor-2.0. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2010. Dostupný z [www: http://korpus.juls.savba.sk:8086/oral](http://korpus.juls.savba.sk:8086/oral)

Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G. Red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: Veda 2006. 1134 s.

SOKOLOVÁ, M.: Niektoré špecifiká v jazykovej výchove na východnom Slovensku. In: Jazyková politika a jazyková kultúra. Red. J. Kačala. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 1986, s. 341 – 347.

SOKOLOVÁ, M.: Komunikatívna efektívnosť českých kontaktných javov v súčasnej slovenčine. In: Všeobecné a špecifické otázky jazykovej komunikácie. Red. J. Findra. Banská Bystrica: Pedagogická fakulta 1991, s. 232 – 242.

SOKOLOVÁ, M.: České kontaktné javy v slovenčine. In: Sociolingvistické aspekty výskumu súčasnej slovenčiny. Sociolinguistica Slovaca. 1. Eds. S. Ondrejovič – M. Šimková. Bratislava: Veda 1995, s. 188 – 206.

SOKOLOVÁ, M.: Nový deklinačný systém slovenských substantív. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2007. 338 s.

ŠIMKOVÁ, J.: Sociálna deiza v súkromnej internetovej komunikácii. Seminárna práca. Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta, Inštitút slovakistiky, všeobecnej jazykovedy a masmediálnych štúdií 2009/2010. 24 s.

Štúdie o detskej reči. Ed. D. Slančová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2008. 355 s.

VAŇKOVÁ, I. – NEBESKÁ, I. – SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ, L. – ŠLÉDROVÁ, J.: Co na srdci, to na jazyku. Kapitoly z kognitívnej lingvistiky. Praha: Karolinum 2005. 343 s.

ZAJACOVÁ, S.: Formovanie komunikačného registra v rolových hrách detí. Registre detí imitujúcich rolu matky a otca. In: Štúdie o detskej reči. Ed. D. Slančová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2008, s. 306 – 349.

<http://www.chikiliki.sk/index.php?id=texty>

Return to the varieties of spoken Slovak in Eastern Slovakia after fifteen years

The study returns to the research of spoken Slovak language based on the stratification theory, proposed by J. Horecký. The research was provided by the authors at the beginning of 1990s. The study summarizes the opinions of Slovak sociolinguists, who have contributed to the understanding of the linguistic situation in Slovakia in last 15 years, and discusses with them, providing the readers with the authors' concept of stratification of the Slovak language, based on several years lasting research on spoken Slovak in various situations, with the special emphasis on the situation in Eastern Slovakia. Slovak language users in Eastern Slovakia have several varieties to communicate by: codified standard variety (spisovná varieta), common standard variety (štandardná varieta), substandard variety (subštandardná varieta), and structuralized dialectal variety (dialektová varieta). The given varieties are characterized and their cognitive, social and pragmatic context is explained.

Prof. PhDr. Daniela Slančová, CSc.

Filozofická fakulta, Prešovská univerzita, Prešov, Slovensko
e-mail: slandan@unipo.sk

Doc. PhDr. Miloslava Sokolová, CSc.

Filozofická fakulta, Prešovská univerzita, Prešov, Slovensko
e-mail: sokolova@unipo.sk